

Седікова І.О.,*д.е.н., доцент,**доцент кафедри менеджменту і логістики,
Одеська національна академія харчових технологій***Бондар В.А.,***аспірант кафедри менеджменту і логістики,**Одеська національна академія харчових технологій*

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА, ОРІЄНТОВАНОГО НА ВИРОБНИЦТВО ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Анотація. У статті розкрито основні принципи формування концепції розвитку сільського господарства, орієнтованого на виробництво органічної продукції, проаналізовано сучасний стан функціонування органічного сільського господарства України. Досліджено просторові відмінності в розвитку органічного сільського господарства в Україні та показано її місце на світовому ринку органічної продукції. Висвітлені проблеми та перспективи розвитку цього напрямку сільського господарства.

Ключові слова: органічна продукція, сільсько-господарські підприємства, ринок, аграрна сфера, сталий розвиток, екологізація.

Постановка проблеми. У «Стратегії розвитку аграрного сектора економіки України» визначено, що аграрний сектор України з його базовою складовою, сільським господарством, є системоутворюючим в національній економіці, формує засади збереження суверенності держави – продовольчу та у визначених межах економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та формує соціально-економічні основи розвитку сільських територій» [9].

Розвиток аграрної сфери на сучасному етапі та економічна складова земельних відносин мають спільну мету і завдання, а саме, їх об'єднує необхідність раціонального, дбайливого, економічно ефективного використання земельних ресурсів, з урахуванням системного органічного взаємозв'язку природних, екологічних, соціальних та енергетичних умов функціонування і розвитку земельних відносин. На нашу думку, при формуванні методичного підходу до розвитку системи земельних відносин у напрямку сільськогосподарського виробництва органічної продукції на регіональному рівні, є можливість, внаслідок асиметрії природно-економічного середовища, корегування земельних відносин [5; 6]. Тому дослідження формування концепції розвитку сільського господарства, орієнтованого на виробництво органічної продукції обумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сталого розвитку сільського господарства у контексті реформування аграрного сектора економіки України завжди були актуальними та досліджувалися такими вітчизняними вченими, як П. Гайдуцький, А. Даниленко, Б. Данилишин, П. Саблук, М. Хвесик, В. Юрчишин та ін. Багато спірних питань щодо забезпечення сталого розвитку сільського господарства були висвітлені у працях зарубіжних учених: Р. Нельсона, С. Уін-

тера, Деніса і Донелли Медоуз, Й. Рандерсона, Г. Дейлі, Г. Гарднера, Н. Картера, Ш. Лиле.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом із тим наукові дослідження формування концепції розвитку сільського господарства, орієнтованого на виробництво органічної продукції потребують подальшого вивчення.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є формування концепції розвитку сільського господарства, орієнтованого на виробництво органічної продукції.

Виклад основного матеріалу. Сучасною особливістю земельних ресурсів сільськогосподарського призначення виступає не тільки загальне зниження їх площі, а й погіршення якісного стану, зниження родючості земель. Так, проведений аналіз раціонального використання меліорованих земель Одеської області довів, що площа зрошуваних земель в області за останні 10 років знизилася майже на 30 тис. га (з 245,7 до 216,2 тис. га). Зрошувані угіддя в області за станом на 2013 рік складають 174,92 тис. га. Серед державних підприємств загальна кількість зрошуваних сільгоспугідь складає 9,46 тис. га (5,4%), серед недержавних підприємств найбільша кількість зрошуваних угідь у сільськогосподарських кооперативів: 65,42 тис. га (37,4%) і сільськогосподарських товариств – 64,72 тис. га (37,0%), на долю інших власників доводиться 20,2% зрошуваних сільгоспугідь [1].

На підставі проведеного аналізу стає очевидно, що ситуація, яка склалася на сьогоднішній день у сільськогосподарській галузі не передбачає швидкої і широкомасштабної реабілітації агропродовольчої сфери. Тому, на державному рівні, потрібно визначити стратегічні цілі планомірного розвитку сільського господарства, орієнтованого на виробництво органічної продукції.

Вважаємо, що земельні відносини, в умовах сільського господарства, орієнтованого на виробництво органічної продукції, в цілому можна визначити як соціально-економічне суспільне явище, за своєю сутністю інституційно передає все різноманіття системи взаємодій людського суспільства в напрямку використання земельних ресурсів.

На основі проведених наукових досліджень були виявлені основні напрями формування концепції аграрної політики, орієнтованої на виробництво органічної продукції. З метою обґрунтування напрямів розвитку сільського господарства, орієнтованого на виробництво органічної продукції доцільним є визначення чинників, що сприяють розвитку ринку органічної продукції на державному, регіональному рівнях і рівні сільськогосподарського підприємства.

Виділимо ряд причин, що стримують розвиток та перехід до виробництва органічної продукції: відсутність інтересу до принципів органічного виробництва з боку керівників сільськогосподарських підприємств, що обумовлено їх консерватизмом до нововведень; відсутністю необхідної інформації; труднощами з інвестуванням проектів розвитку виробництва і переробки органічної продукції; відсутність ринку збуту органічної продукції; нестача кваліфікованих фахівців у галузі екологізації землекористування та сертифікації органічної продукції.

На основі вивчення світового досвіду ведення сільськогосподарського виробництва можна констатувати, що сталий розвиток аграрної галузі можна забезпечити тільки на основі оптимального використання наявних ресурсів виробництва.

Сьогодні під органічним виробництвом перебуває близько 1% світової площі сільськогосподарських земель, а у країнах Євросоюзу близько 3% сільськогосподарських угідь. Необхідно зазначити, що порівняно з 2007 роком площа сертифікованих земель світу зросла на 14,8%. Лідерами за площею земель, зайнятих під органічним виробництвом, є Австралія – 12 млн. га, Аргентина – 4,4 і США – 1,95 млн. га. Світовий ринок органічної продукції постійно зростає. У 2004 році він оцінювався у 25 мільярдів доларів США, у 2006-му – близько 30, в 2009-му – 55, а в 2014-му – 96,5 мільярда доларів. Найбільш розвинені ринки органічної продукції зосереджені в США, Німеччині та Франції. Серед європейських країн лідером із продажу органічної продукції є Німеччина з обсягом ринку понад 6,6 мільярда євро [7].

Порівняно з іншими країнами розвиток органічного землеробства в Україні відбувається значно повільніше. За даними Міжнародної федерації органічних сільськогосподарських рухів та Дослідного інституту органічного сільського господарства, в Україні нараховується загалом 155 органічних сільських господарств. Структура сертифікованих органічних господарств за видами стандартів свідчить про те, що близько 89%

товаровиробників орієнтовані на зовнішній ринок і працюють за стандартом, рівнозначним Постанові Ради ЄС, NOP (США) та Біо Свісс (Швейцарія), 11 % – працюють за стандартами, розробленими Міжнародною громадською організацією виробників органічної продукції «Біолан» і орієнтовані на внутрішній ринок [8].

Площа сертифікованих сільськогосподарських угідь, на яких ведеться органічне виробництво, зросла у 2012 році до 368,9 тисячі гектарів, що дало змогу Україні посісти 16-те місце у світі за цим показником. Відповідно до структури сертифікованих органічних сільськогосподарських угідь 76,% займає рілля, 21,3% – пасовища, 1,8% – перелogi і 0,5% – багаторічні насадження. При цьому слід зазначити, що Україна є світовим лідером з виробництва органічного меду та займає провідні позиції за площею сертифікованих угідь: зернові – 4-те місце, соняшник – 5-те, олійні культури – 5-те, овочі – 9-те.

За даними Федерації органічного руху України, обсяг національного ринку органічної продукції у 2008 році становив 600 тисяч євро, 2009-го – 1,2 мільйона євро, 2010-го сягнув позначки 2,4 мільйона євро. У структурі товарної органічної продукції провідні позиції займає пшениця озима – понад 31%, соняшник – 27, кукурудза на зерно – 19, ячмінь, соя, буряки цукрові відповідно – 6, 5 і 2, інша продукція не перевищує рівня 10% [4].

Як свідчать результати досліджень, виробництво органічної продукції пов'язано з певним колом проблем, які гальмують виробництво даного виду екологічно безпечної продукції агропромисловими підприємствами. З метою формування дієвої стратегії розвитку екологічно безпечного агропромислового виробництва, вважаємо доцільним згрупувати їх у наступні групи:

1. Технологічні: зниження родючості ґрунту, яке спричинено вирощуванням значної кількості високорентабельних експорторієнтованих культур та недотриманням сівозмін.

Таблиця 1

Рівні та фактори розвитку сільського господарства, орієнтованого на виробництво органічної продукції

Організаційний рівень	Фактори розвитку
Державний рівень	Підготовка та прийняття нормативно-правових документів, що регламентують поняття «органічна, екологічно чиста (безпечна) продукція», «екологічний (органічний) продукт»
	Формування нормативно-правової бази, яка регламентує функціонування ринку екопродукції в інтересах споживачів, на основі участі всіх зацікавлених суб'єктів ринку
	Розробка системи національних стандартів у галузі екологізації сільського господарства, а також гармонізація їх з системою міжнародних екологічних стандартів
Регіональний рівень	Розробка цільових програм підтримки формування та розвитку сільського господарства, орієнтованого на виробництво органічної продукції;
	Проведення наукових досліджень з метою виявлення потенціалу в області органічного землекористування в регіоні;
	Формування освітніх програм підготовки кадрів і підвищення кваліфікації фахівців у галузі сільського господарства, орієнтованого на виробництво органічної продукції
	Залучення в виробничий обіг земельних ресурсів, придатних для виробництва органічної продукції, формування агроєкокластерів
	Розвиток регіональних ринків органічної продукції. Участь в міжнародних виставках-ярмарках з метою просування екологічно чистих продуктів
Рівень сільськогосподарського підприємства	Вибір стратегічного вектору переходу до виробництва органічної продукції з урахуванням наявних ресурсів виробництва, попиту на продукцію
	Відтворення земельних ресурсів шляхом залучення не використовуваних земель в сільськогосподарський обіг та перехід до екологізації землекористування; відновлення ґрунтової родючості через систему чергування сівозмін і відмови від засобів хімізації
	Входження підприємства в структуру агроєкокластера.

Частину таких земель не можна застосовувати під органічне землеробство; перехід від інтенсивних технологій сільськогосподарського виробництва до органічного землеробства (так званий конверсійний період) є тривалим процесом (від 2 до 5 років); необхідність адаптації сільськогосподарських підприємств до нових умов роботи (необхідність сертифікації продукції не менш ніж три роки, підвищення кваліфікації співробітників).

2. Логістичні: відсутність достатньої кількості об'єктів логістичної інфраструктури для зберігання, транспортування органічної продукції.

3. Інформаційно-аналітичного характеру: відсутність офіційних статистичних даних, які висвітлюють питання розвитку органічного виробництва, що значно ускладнює об'єктивний аналіз впровадження технологій на вітчизняних підприємствах.

4. Маркетингові: нерозвиненість ринку органічної продукції; відсутність маркетингових досліджень з цього питання; слабка інформованість населення щодо сертифікованої органічної продукції та продуктів харчування; недостатній акцент на екологічному компоненті органічного виробництва.

5. Пов'язані з державним регулюванням і підтримкою: відсутність належної законодавчої бази щодо органічного сільського господарства і сертифікації органічної продукції; відсутність в державі достатньої кількості офіційно зареєстрованих сертифікаційних центрів, що не дозволяє виробникам реалізовувати екологічно безпечну продукцію як органічну; відсутність підтримки з боку держави розвитку органічного виробництва.

Необхідно зазначити, що розвиток органічного виробництва, як основи забезпечення екологічної безпеки АПК, ґрунтується на сукупності принципів, серед яких, на нашу думку, слід відзначити наступні: принцип оптимальності, що орієнтує на розвиток АПК, який не створює негативного впливу на екологічний стан довкілля; принцип пріоритетності, який сприяє ранжуванню цілей і задач розвитку галузі відповідно до сформованої стратегії.

Очевидно, що орієнтація сільського господарства на виробництво органічної продукції можлива тільки на основі врахування сформованих традицій, способу життя і укладу сільського населення. Логічно припустити, що сільське господарство, орієнтоване на виробництво органічної продукції, - це соціально-економічне явище, що має важливе національне, а також міжнародне значення.

Вважаємо, що важливим завданням сучасної аграрної економічної науки є всебічне обґрунтування процесу становлення сільськогосподарської економіки нового типу – більш високоефективної і орієнтованої на виробництво органічної продукції, яка виступає як важлива складова частина національної економіки. У питаннях формування сільської економіки нового типу доцільно використання світового досвіду розвитку, однак необхідно брати до уваги земельний ресурсний потенціал.

Проведена оцінка традиційної системи ведення землеробства показала, що навіть з додатком до неї останніх досягнень сільськогосподарської науки та інформації аграрії вже не можуть кардинально вирішити проблему, пов'язану з підвищенням ефективності виробництва галузі. У зв'язку з цим необхідно виробити загальну теорію цінностей, що враховує вплив економічних, інноваційних, соціальних, екологічних, національно-культурних та інших характеристик.

Формування напрямків, форм і методів організації сільського господарства, орієнтованого на виробництво органічної

продукції, обумовлене основними відмітними особливостями національної аграрної сфери:

- аграрна економіка, ґрунтуючись на багатокладності та різноманітності організаційно-правових форм власності на землю, еволюційно підійшла до необхідності створення принципово нової системи землекористування, здатної задовольнити зростаючі потреби суспільства;

- аграрна сфера має різні доповнюють один одного виробничі сфери: 1) виробництво продовольства; 2) земельний ресурсний та інтелектуальний потенціал, що забезпечує процес сільськогосподарського виробництва і підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів харчування на світовому продовольчому ринку; 3) основа для розвитку нематеріальних – наукових, моральних, культурних, духовних та інших цінностей.

Отже, провідні сільськогосподарські регіони країни мають у своєму розпорядженні всі необхідні можливості для формування кардинально нової структури ведення сільськогосподарського виробництва, адекватної її виробничому і ресурсним потенціалом, на основі розвитку альтернативних напрямків діяльності, зокрема, системи ведення органічного землекористування, виробництва та переробки екологічно чистої продукції, а також соціально-економічний розвиток сільських територій з метою підвищення прибутковості та конкурентоспроможності аграрної економіки.

У зв'язку зі зростанням обсягів споживання органічної продукції в економічно розвинених країнах Європи, Північної Америки і країн Азії, а також, з огляду на обмеженість земельних ресурсів, придатних для цілей ведення системи органічного землекористування в цих країнах, можна припустити, що в наступні роки країни, що розвиваються, займуть провідне місце в світовому виробництві та експорті екологічно чистих продуктів харчування. Україна зі своїм значним потенціалом у збільшенні земельних площ, придатних для цілей виробництва органічної продукції, наявністю трудових ресурсів в сільській місцевості може зайняти свою нішу на світових ринках органічного продовольства, придати новий імпульс розвитку сільського господарства країни. В зв'язку з цим необхідно вживати своєчасні і комплексні рішення у визначенні номенклатури органічних (екологічно чистих) продуктів, формуванні механізмів державної підтримки сільського господарства, орієнтованого на виробництво органічної продукції і просування органічних (екологічно чистих) продуктів на внутрішній і зовнішній ринки збуту [8].

На нашу думку, розвиток сільського господарства, орієнтованого на виробництво органічної продукції має базуватися на рішенні переліку взаємопов'язаних першорядних завдань [2; 3]:

- проведення земельної моніторингу в основних сільськогосподарських регіонах країни, з метою визначення земельного потенціалу, придатного для виробництва органічної продукції;

- обґрунтування методологічних основ до розробки механізму формування і розвитку сільського господарства, орієнтованого на виробництво органічної продукції на державному, регіональному і місцевому рівнях;

- спільне фінансування програм, спрямованих на збереження і відновлення ґрунтової родючості земель сільськогосподарського призначення;

- реалізація програм, спрямованих на підвищення знань і формування навичок ведення систем органічного землекористування сільськогосподарських товаровиробників різних організаційно-правових форм власності з метою подолання

дефіциту економічного мислення і становлення адекватного умовам, що склалися рівня освіти;

– розробка національних стандартів сертифікації сільськогосподарської органічної продукції, а також формування умов для проходження органічною продукцією міжнародної екологічної сертифікації.

Вважаємо, що в процесі формування системи ведення органічного землеробства як складового елемента сільського господарства країни повинні брати участь профільні міністерства, відомства, державні та приватні організації з певною часткою участі міжнародних екологічних рухів. Основною задачею системи органічного землекористування виступає розробка стимулів до виробництва і реалізації органічної (екологічно чистого) продовольства. Система органічного землеробства повинна включати наступні напрямки діяльності [4]:

– розробка і прийняття нормативно-правової бази, необхідної для ефективного функціонування системи ведення органічного сільськогосподарського виробництва та ринків збуту органічної (екологічно чистої) продукції;

– внесення до чинного податкового законодавства необхідних змін, спрямованих на підтримку і економічне стимулювання розвивається органічного сектора сільськогосподарського виробництва;

– надання консультаційної та інформаційної підтримки виробникам органічної продукції та формування екологічної культури споживачів;

– організація системи екологічного менеджменту в національному сільськогосподарському виробництві;

– формування реєстру сільськогосподарських організацій, які виробляють органічну продукцію, що відповідає необхідним параметрам міжнародних екологічних стандартів, що пред'являються до продуктів харчування;

– організація централізованої служби маркетингу, що здійснює просування органічної продукції вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників на внутрішній і здійснює просування органічної продукції вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників на внутрішній і міжнародні ринки збуту. У зв'язку з цим необхідно вживати своєчасні і комплексні рішення щодо визначення номенклатури органічних (екологічно чистих) продуктів, формуванні механізмів державної підтримки сільського господарства, орієнтованого на виробництво органічної продукції і просування екологічно чистих продуктів на внутрішній і зовнішні ринки.

Висновки і пропозиції. З проведеного дослідження дісталася висновку, що розвиток сільського господарства, орієнтованого на виробництво органічної продукції має базуватися на рішенні взаємопов'язаних першорядних завдань: проведення земельного моніторингу в регіонах, з метою визначення земельного потенціалу, придатного для виробництва органічної продукції; обґрунтування методологічних основ щодо розробки механізму формування і розвитку сільського господарства, орієнтованого на виробництво органічної продукції на державному, регіональному та місцевому рівнях.

Вважаємо, що в процесі формування системи ведення органічного землеробства, як складового елемента сільського господарства країни, повинні брати участь профільні міністерства, відомства, державні та приватні організації, міжнародні екологічні експерти. Основною задачею системи органічного

землекористування виступає розробка стимулів до виробництва і реалізації органічної (екологічно чистого) продовольства.

Література:

1. Балюк С.А., Носоненко О.А., Ладних В.Я. та ін. Засади ефективного сільськогосподарського використання земель Дунай-Дністровської зрошувальної системи / Рекомендації. – Харків. – 2013. – 89 с.
2. Воронкова О.Ю. Неиспользуемая пашня – важный ресурс производства органического продовольствия / О.Ю. Воронкова // АПК: экономика, управление. – 2014. – № 10. – С. 51–59.
3. Воронкова О.Ю. Стратегия развития органически ориентированного регионального агропромышленного производства: монография / О. Ю. Воронкова. – Барнаул: Азбука, 2014. – 146 с.
4. Гармашов В.В. До питання органічного сільськогосподарського виробництва в Україні / В.В. Гармашов, О.В. Фомічова // Вісник аграрної науки. – 2010. – № 7. – С. 11–16.
5. Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» № 425-VII від 3 вересня 2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
6. Кипоренко В.В. Формування системи державної підтримки органічного землеробства в Україні / В.В. Кипоренко // Збалансоване природокористування. – 2013. – № 4. – С. 82–85.
7. Корніцька О.І. Органічне виробництво: основні напрями наукового забезпечення / О.І. Корніцька // Агроекологічний журнал. – 2011. – № 3. – С. 26 – 30.
8. Органічний сектор в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективні стратегії на майбутнє [пер. з англ. В. Вовк]. – 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://clubofrome.org.ua>
9. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2012. – 182 с.

Седикова І.А., Бондарь В.А. Формирование концепции развития сельского хозяйства, ориентированного на производство органической продукции

Аннотация. В статье раскрыты основные принципы формирования концепции развития сельского хозяйства, ориентированного на производство органической продукции, проанализировано современное состояние функционирования органического сельского хозяйства Украины. Исследованы пространственные различия в развитии органического сельского хозяйства в Украине и показано ее место на мировом рынке органической продукции. Освещены проблемы и перспективы развития этого направления сельского хозяйства.

Ключевые слова: органическая продукция, сельскохозяйственные предприятия, рынок, аграрная сфера, устойчивое развитие, экологизация.

Sedikova I.A., Bondar V.A. Forming concepts of development of agriculture focused on organic production

Summary. The article deals with the basic principles of the concept of development of agriculture, which is based on the production of organic products, analyses the current state of functioning of the organic agriculture in Ukraine. The spatial differences in the development of organic farming in Ukraine are investigated and its place in the global market for organic products is shown. The problems and prospects of development of this field of agriculture are highlighted.

Keywords: organic products, agricultural enterprises, market, agriculture, sustainable development, greening.